Speciální pedagogika, roč. 31, č. 1–2, 2021, s. 57–64
http://pages.pedf.cuni.cz/specpeda/

VZDĚLÁVACÍ PROCES V DĚTSKÉM DOMOVĚ KLÁNOVICE BĚHEM JARNÍ UZÁVĚRY ŠKOL 2020

THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE KLÁNOVICE CHILDREN'S HOME DURING THE 2020 SCHOOL CLOSURE

Alois Daněk

Abstrakt: *Pandemie covidu-19 ovlivnila celou naši společnost, dětské domovy nejsou výjimkou. Příspěvek si klade za cíl seznámit odbornou veřejnost se změnami edukačního procesu v Dětském domově Klánovice, které byly zapříčiněny epidemiologickou situací. Zvolili jsme kvalitativní výzkumné metody, informace nám poskytly rozhovory, dlouhodobé pozorování a analýza pedagogické dokumentace. Naše zjištění ukázala na široké spektrum výzev, kterým byli všichni účastníci edukačního procesu, děti i pedagogičtí pracovníci, během distančního vzdělávání vystaveni. V diskusi nad výsledky se pokusíme navrhnout praktická opatření, která by mohla být aplikována nejen při budoucích krizových situacích, ale i v běžném provozu školského zařízení pro výkon ústavní výchovy.*

Abstract: *The COVID-19 pandemic has affected our entire society, and children's homes are no exception. The aim of this paper is to inform the professional public about the changes in the educational process in the Klánovice Children's Home caused by the epidemiological situation. We chose qualitative research methods, the information provided by interviews, long-term observation, and analysis of pedagogical documentation. Our findings revealed a wide range of challenges to which all participants in the educational process, children and teaching staff, were exposed during distance education. In the discussion of the results, we will try to suggest practical measures that could be applied not only in future crisis situations but also in the normal operation of a school facility for the provision of institutional education.*

Klíčová slova: *dětský domov, ústavní výchova, distanční vzdělávání, speciální vzdělávací potřeby, inkluze*

Keywords: *children's home, institutional education, distance education, special educational needs, inclusion*

Úvod

Naše vlast se snaží vyrovnat s dopadem pandemie covidu-19, která propukla na počátku roku 2020. Můžeme říci, že byl ovlivněn každý segment naší společnosti, školství nevyjímaje. Na vzdělávací systém byly a stále jsou kladeny enormní nároky. Pandemie covidu-19 přinesla školství řadu náročných výzev, s kterými se bylo třeba vyrovnat. Děti, pedagogové, rodiče, všichni se museli naučit pracovat v nových podmínkách. I v Dětském domově Klánovice jsme se snažili flexibilně reagovat na požadavky distančního vzdělávání našich dětí. Tento příspěvek si klade za cíl představit odborné veřejnosti příklad dobré praxe a podělit se o zkušenosti, které jsme získali v době distančního vzdělávání na jaře roku 2020.

Příspěvek bude rozdělen do dvou částí. Po úvodu se seznámíme se současným stavem poznání a s použitou metodikou. Dále popíšeme zkoumané prostředí a cílovou skupinu a představíme samotný průběh výzkumného šetření. Ve druhé části budeme prezentovat výsledky našeho výzkumu a označíme změny edukačního procesu, které nastaly v Dětském domově Klánovice následkem uzavření škol a přechodu na distanční formu vzdělávání. Zejména se zaměříme na množství rozličných technologických platforem používaných jednotlivými školami. Upozorníme na nároky, které byly kladeny nejen na naše děti, ale i na vychovatele. V závěru příspěvku shrneme získané informace a opřeni o doporučení získaná od respondentů se pokusíme nabídnout dílčí modifikace edukačního procesu v Dětském domově Klánovice.

Současný stav poznání

Problematika dětských domovů je v současnosti poněkud mimo hlavní proud zájmu odborné veřejnosti. Nejucelenější monografie byla vydána více než před dvaceti lety, jedná se o práci Vocilky z roku 1999. Vzhledem k rapidnímu vývoji společnosti některé zde uvedené informace zastarávají. Další významnou prací je monografie Škoviery (2007). Aktuální publikace mapující současnou situaci dětských domovů na trhu není. O to více chápeme jako jedinečnou možnost nabídnout vhled do tohoto prostředí v rámci dizertace na téma Dětský domov – možnosti a výzvy v české společnosti 21. století. Pro tento příspěvek teoreticky vycházíme především z našich dřívějších výzkumů, tomuto jedinečnému prostředí se dlouhodobě věnujeme. Otázka pandemie covidu-19 rezonuje odbornou i laickou veřejností celého světa. K dispozici je řada vědeckých článků a publikací zpracovávajících problematiku dopadu této pandemie na školství, jmenujme například monografii Pavlase et al. (2021).

Použitá metodika a průběh výzkumu

Pro tento příspěvek byly použity kvalitativní výzkumné metody, zvolený výzkumný model se nám osvědčil v řadě předešlých projektů (Daněk, 2021a). Kvalitativní metody jsou vhodné pro hlubší porozumění určitému speciálněpedagogickému problému, v tomto případě vlivu pandemie covidu-19 na edukační realitu Dětského domova Klánovice. Autor zde pracuje jako vychovatel a metodik prevence, může tedy využít důkladné znalosti zkoumaného prostředí. Informace nám poskytly rozhovory s dětmi a vychovateli, zúčastněné pozorování edukačního procesu. Máme přístup k pedagogické dokumentaci, jejíž analýza je pro pedagogický výzkum důležitým nástrojem (Hendl, 2016). Především cenná je osobní přítomnost autora ve zkoumaném prostředí. To umožňuje využít potenciálu pozorování, což je jedna z nejnáročnějších metod kvalitativního výzkumu (Švaříček & Šeďová, 2014).

Pozorování probíhalo od března do května 2020 na rodinných skupinkách Dětského domova Klánovice při běžném provozu, primárně na domovské skupince autora. Být téměř čtvrt roku živou součástí distančního edukačního procesu nám umožnilo důkladný vhled do zkoumané problematiky. Samozřejmostí je souhlas statutárního zástupce s provedením výzkumu, a především souhlas samotných dětí. Neformálním rozhovorům tematicky zaměřeným na distanční vzdělávání jsme věnovali tři týdny v říjnu 2020, podařilo se nám oslovit téměř dvě desítky dětí. S kolegy vychovateli jsme problematiku distančního vzdělávání pravidelně konzultovali na pedagogických poradách. Využili jsme možnost náhledu do kompletní pedagogické dokumentace dětí. Informace z pedagogické dokumentace jsme komparovali s výstupy rozhovorů a pozorování.

Dětský domov Klánovice

Dětský domov a školní jídelna Klánovice je školské zařízení pro výkon ústavní výchovy, je zřizován hlavním městem Prahou. Dětský domov je podle zákona určen pro děti bez závažných poruch chování (MŠMT, 2002). Zde je třeba konstatovat, že laická i odborná veřejnost často zaměňuje jednotlivé druhy školských zařízení. Stává se, že je používán zavádějící termín ústav, který neodlišuje dětský domov od dětského domova se školou, diagnostického a výchovného ústavu, ačkoli každé školské zařízení má svůj specifický účel a je určeno pro jasně definovanou cílovou skupinu. Tato nepřesnost může vést k chybnému pohledu na problematiku dětských domovů, k čemuž napomáhají média, v nichž se můžeme setkat se zavádějícími a zkreslenými informacemi. Jedná se o dětský domov rodinného typu. Domov sídlí v rezidenční čtvrti

Prahy, má k dispozici čtyři vilové objekty a jeden byt.[1]

Celkem v klánovickém domově k dnešnímu dni žije 54 dětí v sedmi rodinných skupinkách. Nejmladší dítě je šestileté, nejstaršímu bude 25 let.[2] V poslední době se zvýšil průměrný věk našich dětí. Dále stoupá počet dětí, které vyžadují psychiatrickou péči. Nelze pominout změny v národnostní skladbě Domova.[3] Všechny děti přišly do Domova z velice narušených nebo rozvrácených rodin. Právě původní rodinné prostředí můžeme označit za nejdůležitější determinantu, která negativně ovlivnila jejich bio-psycho-sociální vývoj. V rodinné anamnéze nacházíme alkoholismus rodičů, zneužívání návykových látek, domácí násilí. Rodiče nebyli schopni zajistit dětem vybudování základních edukačních a sociálních kompetencí. Děti si k nám přinášejí povětšinou negativní vztah ke vzdělání. A právě prioritou koncepce našeho domova je vzdělání. Pokud jde o složení z pohledu školství, 50 % dětí studuje střední školy, střední odborná a odborná učiliště, přibližně 40 % navštěvuje základní školy, zde převažují žáci druhého stupně, téměř 10 % dětí se úspěšně vzdělává na vysokých školách.

Popis zkoumané situace a významná zjištění

Řadě našich dětí se v březnu splnil sen. *Deus ex machina* v podobě pandemie covidu-19 vyplnil jejich nejtajnější přání a uzavřel brány škol. Pro nás nastala velice komplikovaná situace. Na rodinné skupince žije až osm dětí. V péči o ně se střídá tým čtyř vychovatelů.[4] Každá rodinná skupinka obývá jednu bytovou jednotku, která je vybavena podle moderních standardů umožňujících kvalitní domácí přípravu v běžných podmínkách. Pandemická situace ale vyžadovala velké změny v několika rovinách.

Začněme rovinou materiální. K zabezpečení online výuky potřebuje žák počítač s připojením na internet. Před začátkem pandemie vlastní notebook měli všichni vysokoškoláci a středoškoláci. Děti na základních školách do té doby využívaly společný vychovatelský počítač. To se ukázalo jako zcela nedostačující. Podařilo se zabezpečit na každou rodinnou skupinku navíc minimálně jeden notebook, o který se děti dělily. Dalším problémem byla rychlost datového připojení. V okamžiku, kdy se během online výuky na rodinné skupince při-

[1] V rámci podpory dětí po odchodu dále domov spravuje několik malometrážních bytů.

[2] Ačkoli je často prezentováno, že dítě opouští dětský domov dosažením plnoletosti, může v domově setrvat až do 26 let, pokud studuje a plní ustanovení dohody uzavřené mezi dítětem a vedením domova.

[3] V současnosti v Dětském domově Klánovice žije téměř 20 % dětí, které se narodily mimo ČR nebo jejichž rodiče jsou cizinci. Děti k nám přišly z Kazachstánu, Jemenu, Afghanistánu, Běloruska, Slovenska, Vietnamu. Dokonce jsme měli i dítě z USA.

[4] Všichni kolegové a kolegyně splňují kvalifikační požadavky na výkon profese vychovatel ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy, nicméně čistě pedagogické vzdělání mají pouze dvě kolegyně.

pojilo všech osm dětí na počítače nebo na mobilní telefony, datový přenos zkolaboval. Domov několikrát navýšil kapacitu připojení, i tak bylo třeba zajistit mobilní routery.[5]

Mnohem větší výzvou než hardware se ukázal software distančního vzdělávání. Na začátku jara byl termín „distanční vzdělávání" vyhrazen spíše alternativnímu školství. V Dětském domově Klánovice jsme naprosto nebyli připraveni. Totéž lze tvrdit o školách našich dětí. Nejprve se školy snažily komunikovat s dětmi e-mailem nebo skrze portály typu Bakaláři, popřípadě Škola online. Nejpoužívanější byl e-mail firmy Seznam, druhý v pořadí byl Gmail. Učitelé dětem poslali požadavky a domácí úkoly, které děti po vypracování přeposlaly zpět. První měsíc panoval naprostý chaos. Nejenže každá škola používala vlastní způsob komunikace s dětmi, dokonce i v rámci jednotlivých škol panovaly značné rozdíly. Postupně začaly školy používat specializované programy. Na naší rodinné skupince děti používaly aplikace MS Office, kancelářský balíček firmy Google, dále Cisco Webex a také Zoom Cloud meeting. Vychovatelé museli logisticky sladit rotaci dětí u počítačů, instalovat požadované ovladače, aktualizovat software a zajišťovat provozní servis výpočetní techniky.

Především se ale vychovatelé museli vypořádat s šíří učiva, které bylo třeba zvládnout, což bylo způsobeno různorodou skladbou dětí na skupince. Během jedné služby si vychovatel měl možnost zopakovat učivo prvního i druhého stupně základní školy, připomenout si časy na střední škole, porovnat požadavky středních odborných učilišť s učilišti odbornými a na závěr zkonzultovat zadání bakalářské práce. Dokonce i látka jednotlivých předmětů byla vyučována na jednotlivých školách různým způsobem.[6] Největší výzvou ale byla kontrola plnění zadaných požadavků a udržování komunikace se školami. Koncem dubna 2020 jsme se z velké části na pandemické podmínky aklimatizovali a do konce školního roku jsme situaci zvládli bez závažnějších problémů.

Diskuse nad výsledky

Především nás překvapil počet různých platforem používaných při distanční výuce. Nejčastěji děti používaly MS Office a kancelářské aplikace firmy Google. Google ale děti označily jako velice nepřehledný a komplikovaný (Pražáková, 2020). Poněkud lepší zkušenosti měly děti s MS Office, ale zde byl problém s nejasným přístupem do kalendáře. Z MS Office děti nejlépe hodnotily aplikaci Teams. Z rozhovorů a pozorování bylo zřejmé, že valná většina dětí má potíže se základy prá-

[5] Dnešní kapacita připojení je 100/100 Mbps, na což funguje střední firma. Stále padá, stále padá...
[6] Například na jedné škole se používala při výuce matematiky Hejného metoda, na druhé standardní přístup.

ce s kancelářskými programy. Další platformy jako Cisco Webex, Skype a Zoom Cloud Meeting byly používány spíše okrajově. Žádná ze škol našich dětí nepřesunula distanční výuku pod jeden kanál. Školy vždy kombinovaly služby několika firem. Pedagogové v rámci kvalitnější výuky v několika případech začali využívat i sociální sítě jako Facebook, Instagram, Messenger. Oslovené děti hodnotily využití sociálních sítí vyloženě pozitivně. Některé školy se snažily zajistit výuku s bezplatným softwarem, což se ne vždy dařilo.[7] Děti tedy byly nuceny zvládnout poměrně komplikovanou strukturu, která se navíc postupem času měnila. Dále děti frekventovaně zmiňovaly pocity izolovanosti a sociálního ochuzení.[8]

Musíme také zmínit pohled z perspektivy vychovatelů. Nároky na vychovatele byly během distanční výuky enormní. Museli se během krátké doby naučit pracovat s celou řadou programů, což byla výzva pro starší část vychovatelského sboru. Všichni oslovení vychovatelé poukázali především na navýšení časové dotace, kterou bylo třeba věnovat kontrole plnění studijních povinností našich dětí. Děti totiž možnosti distanční výuky občas chápaly jako možnost distancovat se od učení. A právě složitá struktura směsi různých platforem a nároky na technické vybavení to dětem umožňovala. Pravidelně jsme byli nuceni řešit dotazy ze škol našich dětí, proč děti nemají funkční kamery, proč nejsou vypracované domácí úkoly, proč děti nemají k dispozici adekvátní pomůcky...[9]

Z našeho výzkumu vyplynulo zajímavé zjištění ohledně školních výsledků našich dětí. Během distanční výuky jsme měli možnost být přímo zapojeni do výuky. Mohli jsme živě sledovat interakci našich dětí s jejich spolužáky a pedagogy. Byli jsme překvapeni, že úroveň znalostí v mnoha případech byla horší než školní hodnocení (Daněk, 2021b). V oblasti vědomostí je ale třeba kriticky zmínit úroveň naši, vychovatelskou. Přesun výuky do virtuálního prostoru nám nastavil zrcadlo, které nám poskytlo neradostný obraz. Ano, zvládáme fundovaně práci se speciálními vzdělávacími potřebami, ale umíme trojčlenku? Mnoho z nás bylo nuceno oprášit učebnice základních škol. Měli bychom si více vážit kolegů-pedagogů, kteří našim dětem předávají vědomosti. Naučili jsme se příliš spoléhat na práci škol (Česká televize, 2020) a primární odpovědnost za vědomosti našich dětí přisuzujeme jejich učitelům.

[7] Pravidelně jsme museli řešit komplikace při práci dětí s textovými procesory Word a Libre Office. Některé dokumenty Word nelze bezplatnou verzí Libre Office otevřít.

[8] V naprosté většině případů již po měsíci děti toužily po návratu do školních lavic.

[9] Opak byl pravdou. Pokud jde o materiální podmínky našich dětí, jsou zcela srovnatelné s intaktní populací. Finanční náklady našeho domova způsobené přechodem na distanční výuku se stále vyčíslují, předběžně se pohybují v řádu 600 000 Kč za první pololetí roku 2020.

Je třeba upozornit na důležité dílčí zjištění, které z výsledků vyplynulo. Děti začaly trávit více času na sociálních sítích a hraním počítačových her. Poskytnutím podmínek k distančnímu vzdělávání jsme zároveň poskytli podmínky k možnému vzniku modelů rizikového chování. Jednotlivé formy rizikového chování mohou vést k mnohem závažnějším poruchám jak ve zdravotní, tak i v sociální oblasti (Bártík & Miovský, 2010) Jsme si tohoto nebezpečí vědomi a zahájili jsme úpravy minimálního preventivního plánu našeho domova. Situaci budeme sledovat a bude námětem pro další výzkumné šetření.

Závěr

Příspěvek si kladl za cíl nabídnout sondu do edukačního procesu Dětského domova Klánovice během uzavření škol z důvodu pandemie covidu-19 na jaře 2020. Výsledky poukázaly na řadu problémů, které přechod na distanční vzdělávání přinesl dětem a vychovatelům Dětského domova Klánovice. Naše zjištění jsou však platná pouze pro zkoumané prostředí a nelze je aplikovat na další dětské domovy. Uvědomili jsme si, že jsme byli účastníky masivních změn, které se promítnou do dalšího vývoje nejen našeho Domova, ale i celého školství. Jsme přesvědčeni, že bude třeba osvojit si základy práce v online prostředí. Online prostředí by mohlo být akcelerátorem inkluzivního procesu. Ale ačkoli moderní technologie nabízejí obrovské možnosti, prezenční výuka je nenahraditelná. Naše zkušenosti jsme přetavili do dílčích modifikací edukačního procesu našeho domova. Vychovatelé nyní mnohem více pracují s možnostmi výpočetní techniky. Začali jsme více používat v komunikaci sociální sítě. Zjistili jsme, že získané dovednosti nám umožňují efektivněji vykonávat naši profesi. Věříme, že zkušenosti z jara 2020 nás posílily a z krizových časů vyjdeme vítězně!

Literatura

Bártík, P., & Miovský, M. (Eds). (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN.

Česká televize (2020). *Fokus Václava Moravce o učitelích a jejich povolání* [televizní pořad], 17. 10 2020. Dostupné z https://ct24.ceskatelevize.cz

Daněk, A. (2021a). Možnosti kvalitativního výzkumu pro speciální pedagogiku. In A. Rajský, *Juvenilia paedagogica 2021: Aktuálne teoretické a výskumné otázky pedagogiky v konceptoch dizertačných prác doktorandov* (s. 26–29). Trnava: Trnavská univerzita.

Daněk, A. (2021b). Role emocionality při školním hodnocení dětí z Dětského domova Klánovice. In N. Pelcová & L. Květoňová, *Emocionalita ve filosofické a speciálněpedagogické reflexi. Inkluzivní škola* (s. 297–305). Praha: Pedagogická fakulta UK.

Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

MŠMT. (2002). *Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.*

Pavlas, T., Zatloukal, T., Andrys, O., & Neumajer, O. (2021). *Distanční vzdělávání v základních a středních školách: přístupy, posuny a zkušenosti škol rok od nástupu pandemie nemoci covid-19 (tematická zpráva)*. Praha: Česká školní inspekce.

Pražáková, D. (2020). Distanční vzdělávání [prezentace]. In NPI ČR [webinář]. *Distanční vzdělávání – druhé kolo, tak jak na to?* (Online).

Škoviera, A. (2007). *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál.

Švaříček, R., & Šeďová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál.

Vocilka, M. (1999). *Dětské domovy v České republice: Charakteristika jednotlivých dětských domovů*. Praha: Aula.

PhDr. Alois Daněk, Ph.D.,
vychovatel a metodik prevence, Dětský domov Klánovice;
e-mail: danek@ddklanovice.cz